

Ignacija J. Fridl

*Od študij detektivskega žanra k
analizi zločinčeve osebnosti*

Maja Novak: KARFANAUM ALI AS KILLED

Cankarjeva založba, Ljubljana 1998

Pisateljica Maja Novak je v prvi petletki svojega literarnega nastopanja je z romanoma *Cimre* in *Izza kongresa ali Umor v teri-torialnih vodah*, prvencem, že dodobra upravičila vzdevek "slovenska Agatha Christie". Z najnovejšim romanesknim delom *Karfanaum ali as killed* pa poskuša očitno zavzeti še drugo literarno trdnjavo – psihološki roman po zgledu *Zločina in kazni*. Ni se torej odrekla tematiziranju 'zločina', vendar ga zdaj opisuje z vidika 'kazni', če parafraziram dikcijo Dostojevskega. Od detektiva in raziskovanja umora je svoj literarni pogled usmerila k tistemu, ki je umor zakrivil, k njegovim občutenjem in doživljanjem okolja, k njegovi razlagi vzrokov za dokončni obračun z žrtvijo.

Maja Novak sicer nikoli ni bila brezpogojno in brez kančka samospraševanja zavezana klasičnim pravilom in zahtevam detektivskega pisanja. Ob zgodbi, izpisani po zgledu največjih imen tovrstne žanrske literature, je z drugo barvo svojega pisala (z vpletanjem citatov iz detektivske in kriminalistične romaneskne tradicije, s posebno izbiro detektivskih akterjev – namesto "malih sivih celic" se pojavijo brhka, trmasta dekleta ...) vedno začrtovala še traso, po kateri je družno z izkopavanjem resnice o umoru

prišel na dan pisateljčin ironični odnos do predpisanih žanrskih obrazcev, celo samoironija v stilu 'čemu detektivka v ubožnem času', imenovanem sodobnost.

Toda če upoštevamo zgolj njen romaneskni opus, se je šele s *Karfanaumom* dokončno odrekla detektivskemu žanru in njegovi dokaj strogo začrtani strukturi. Vlogo detektiva, ki razkriva skrivnostna pota morilčevih dejanj, zdaj prevzame prvoosebni pripovedovalec. Namesto preverjenih detektivskih vzorcev, po katerih spodbuda za razkritje umora prihaja od zunaj, se bralec nenadoma sooči z avtobiografijo zločinca, z njegovo potrebo, da sam razkrije duševne vzgibe, spreplete naključij in usodne "napake" okolja, ki so privedli do krvavih dogodkov. Linearni tok zgodbe, ki sega od dejstva o umoru do končnega razkritja morilca in je tako rekoč temeljni pogoj vsake napete detektivke, v *Karfanaumu* zamenja refleksija: zločinec je znan na samem začetku, v svojih spominih iz zapora pojasnjuje le še motive, okoliščine in potek zanj in za vse 'padle' tako usodnih dejanj. Opazen pa je tudi premik na ravni geografije, v katero Maja Novak naseljuje svoje – zlasti kar zadeva pripadnice ženskega spola – žive in živahne, življenja željne junake. V nasprotju z znanim, domačim okoljem (Ljubljano v *Cimrah* ali nekdanjo širšo domovino, natančneje Dubrovnikom, v romanu *Izza kongresa*) dogajanje v *Karfanaumu* poteka na eksotičnih puščavskih območjih Jordanije. In čeravno so glavni "nosilci" romana slovenski gradbinci na enem izmed nekdanj resnično številnih in bolj ali manj finančno neuspešnih delovišč naših podjetij v tujini, avtorica v prepoznavnih črtah izrisuje tudi mentaliteto Arabcev, njihovo 'zvijačnost uma', če to ni preblaga in prevzvišena oznaka za arabsko zahrbtnost in preračunljivost.

Na ta način osrednjo zgodbo gradbinca Koste in njegove z umori zaznamovane ljubezni do radožive Vlase ovije s širšo, večpomensko metaforo, ki jo pomagajo razvozlati tu in tam potresena namigovanja na sočasne dogodke v "domovini", na 'selitve' jugoslovanskih narodov z začetka devetdesetih let. Soočenje dveh svetovij, za ograje ujetega in strogo nadzorovanega prostorčka Slovencev na eni ter neskončne puščavske krajine pod oblastjo brezkompromisnih Arabcev na drugi strani, je moč brati kot portret slovenskega narodnega položaja v objemu Jugoslavije. Ta pa nikakor ni izrisan v črno-belih potezah: ob koncu romana se Slovenski zidarji, kot se naši vrli gradbinci v Jordaniji imenujejo, zagamano prepričani v svoj

prav, poskušajo preriniti čez varovalne ograje delovišča, hočejo nekam ven, proč, čeravno stoje pred njimi puške jordanskih vojakov, da iz vsega skupaj nastane kaos, iz katerega se rodi zgolj nov zločin. Še pomembnejša od te palimpsestno zakrite skice družbene stvarnosti pa je omenjena prispodoba na abstraktni ravni. Posredno govori o konfliktu med zabarikadiranim jazom in tujstvom zunanjega sveta, to pa se lepo ujema z novo nalogo, ki si jo je zadala pisateljica: da z močjo besede poustvari ozračje, ki se spleta okrog zločina, in sicer tako glede storilca kot z vidika prizadete okolice.

Nova naloga nikakor ni enostavna, še posebno zato ne, ker za glavnega junaka zgodbe in tipični ljubezenski trikotnik, če ne kar petkotnik (saj Kosta umori tri moške, ki so prizadeli Vlasto), Maja Novak prvič v svoji literarni biografiji izbere figuro moškega spola. Osrednji lik kot rezultat tega literarnega podviga je precej brezbarven in izkaže se, da je psihologija sodobnega človeka površna, bolje rečeno, le še površinska. V Kostovi biografiji ni več usodnih mater ne velikega spopada junaka s samim seboj in s spraševanji o bistvu življenja, pa tudi ne kake spodletele, tragične ljubezenske predzgodbe, ki bi sprožili usodni zamah z nožem. Pisateljica se ne trudi vrtati rovov v globine njegove razbolele duše. Zdi se, kot da Kosta ubija iz trenutne prizadetosti in zato, ker se mu za zločine ponudi priložnost. Kar čuti do Vlaste, je prej kot ljubezen le moško pokroviteljstvo in to je pravzaprav edino občutenje, ki je "junaku našega časa" tam, sredi puščave, ostalo iz nekoč velike literarne preteklosti. Umor ni več posledica temeljnih značajskih in osebnostnih pretresov, ki kličejo po analizi na Freudovem kavču. Sodobnega morilca zaznamuje neprizadetost, vse-enost, zaznamujejo ga prejkone naključna srečanja, zato lahko izvršena dejanja opisuje z nenavadno, celo presunljivo hladnostjo, brez razmislekov o kazni in krivdi, kot da je človek docela otopel od pozvanjanja stoletnih etičnih imperativov. Za Kostovo molčečnostjo in vsakdanjostjo se resda lahko skrivajo neznani, globlji zločinski vzgibi, a to, da pisateljica ne čuti potrebe po njihovem razkritju kljub žanrskemu manevru, ki ga je izvedla na romaneskni ravni, spodbuja misel o utemeljenosti njegovega značaja v "izumrtju" subjekta, v duhovnem in idejnem vakuumu sodobnega trenutka. S tega vidika pa se podoba aktualnega zločinca izkaže še nevarnejša, zakaj zdi se, da lahko zdaj krvava dejanja stori prav sleherni med nami.

Toda sivkasta, brezbrizna, v neprepoznavno gmoto zmečkana dejanskost, ki ji ne moreš dati ne moralnega, ne pragmatičnega, ne pravega psihološkega imena, nikakor ni dokončno literarno zavetišče Maje Novak. Avtorica sama izžareva preveliko vitalnost, da bi ji docela verjeli. Svojo literarno spretnost enako kot v prejšnjih romanih še zmeraj gradi na duhovitih drobcih (kot je na primer portret Abe Gluhega) in domiselnih epizodah (tak je izlet treh gradbincev v oazo), na odličnem ravnanju z literarno strukturo ter jezikovni igrivosti in bravuroznosti. In prav zaradi teh značilnosti je treba roman, ki ob vsej pisateljski fantastiki nenadoma podrži zrcalo stvarnosti, označiti prejkone kot "prehodno obdobje" v literarni karieri Maje Novak.